

กระบวนการและเงื่อนไขในการตัดสินใจเข้าสู่ระบบเกษตรพันธสัญญา
ของเกษตรกรในจังหวัดนครปฐม

Process and conditions of the decision for an entrance
into contract farming system of farmers
in Nakhon Pathom Province

ธีราพร ทองปัญญา¹

Teeraporn Thongpanya

Abstract

The study aimed at studying the process and conditions farmers' decision for an entrance into contract farming system. The in-depth interview and observation techniques were employed in the data collection process of this qualitative research. Twenty-one in-depth interviews were conducted with farmers who have experience in contract farming system in Nakhon Pathom Province. The data collected were analyzed using content analysis. Results were presented descriptively.

It was found that the process for an entrance in contract farming consists of six steps: 1) goal setting, 2) creating understanding, 3) self-development, 4) follow-up and attention, 5) harvest and delivery

---

¹ดร. ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

Ph.D., Department of Sociology and Anthropology, Faculty of Social Sciences, Kasetsart University

of products, and 6) maintaining standards of the products. The starting points of entering into the contract farming system of some farmers were the same while others were not. They included problems in life, others' persuasion, experience from learning, support from family, seeing others' success, ideology of being an agriculturist, and company's proposals and contact. These were reinforcement that attracted farmers to the contact farming system. However, for the contact farming system to be successful continuously, the following five conditions are required: 1) benefits, 2) reliability, 3) friendship, 4) confidence in group leaders, and 5) interactions in the group. These conditions also play an important role in decision-making among farmers to enter into the contact farming system.

Keywords: process for an entrance into the contract farming system, contract farming, farmers

บทคัดย่อ

การศึกษาครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการและเงื่อนไขในการตัดสินใจเข้าสู่ระบบเกษตรพันธสัญญาของเกษตรกร ซึ่งมีประสบการณ์กับระบบเกษตรพันธสัญญาในจังหวัดนครปฐม จำนวน 21 คน ครัวเรือน โดยเป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ ประกอบเก็บข้อมูลด้วยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสังเกต จากนั้นจึงนำข้อมูลมาวิเคราะห์ด้วยวิธีการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา แล้วนำเสนอผลการวิจัยเชิงพรรณนา

ผลการศึกษาพบว่า กระบวนการเข้าสู่ระบบเกษตรพันธสัญญา ประกอบด้วย 6 ขั้นตอนคือ 1) การตั้งเป้าหมาย 2) การสร้างความเข้าใจ 3) การพัฒนาตนเอง

4) การติดตามและเอาใจใส่ 5) การเก็บเกี่ยวและส่งผลผลิต และ 6) การคงรักษา มาตรฐานของผลผลิต ซึ่งจุดเริ่มต้นในการเข้าสู่ระบบเกษตรพันธสัญญาของเกษตรกร มีความหลากหลายทั้งเหมือนและแตกต่างกัน ได้แก่ การประสบปัญหาในชีวิต การชักชวนจากบุคคลอื่น ประสบการณ์จากการเรียนรู้ การสนับสนุนของครอบครัว การได้เห็นแบบอย่างความสำเร็จ อุดมการณ์ความเป็นเกษตรกร รวมทั้งข้อเสนอและการเข้ามาติดต่อของบริษัท โดยประเด็นเหล่านี้เปรียบเหมือนแรงเสริมให้เกษตรกร หันมาสนใจและเข้าสู่ระบบเกษตรพันธสัญญา อย่างไรก็ตาม การเข้าสู่ระบบเกษตร พันธสัญญาสามารถดำเนินกระบวนการได้อย่างต่อเนื่องและประสบความสำเร็จได้นั้น จำเป็นต้องคำนึงถึงเงื่อนไข 5 ประการ คือ 1) การเห็นประโยชน์ 2) ความไว้วางใจซึ่งกัน และกัน 3) ความเป็นกัลยาณมิตร 4) ความเชื่อมั่นในผู้นำกลุ่ม และ 5) การปฏิสัมพันธ์ ระหว่างกัน โดยทั้ง 5 เงื่อนไขดังกล่าวนี้ยังถือเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้เกษตรกร ตัดสินใจเข้าสู่ระบบเกษตรพันธสัญญาด้วย

คำสำคัญ: กระบวนการเข้าสู่ระบบเกษตรพันธสัญญา เกษตรพันธสัญญา เกษตรกร บทนำ

เกษตรพันธสัญญา (contract farming) เป็นระบบการเกษตร การเลี้ยงสัตว์ หรือการเพาะปลูกพืช ที่มีการทำสัญญาซื้อขายผลผลิตหรือข้อตกลงผูกมัดล่วงหน้า ระหว่างเกษตรกร หรือเจ้าของฟาร์ม กับคู่สัญญา คือ ผู้รับประกัน หรือผู้รับซื้อ ซึ่งมี รูปแบบแตกต่างกันตามเงื่อนไขและข้อจำกัดของทั้งสองฝ่าย และจะเปลี่ยนแปลงได้ ก็ต่อเมื่อครบกำหนดสัญญา (Provincial Administration Development and Promotion Bureau, Office of the Permanent Secretary for Interior, 2011; Will, 2013) โดยเกษตรพันธสัญญานี้ถือเป็นวิธีหนึ่งของการช่วยให้ผู้ปลูกรายย่อยสามารถที่จะเข้าถึง

ตลาดและลดความเสี่ยงในด้านของราคา (Sriboonchitta & Wiboonpoongse, 2008) และเป็นที่รู้จักกันในฐานะเป็นกลไกที่ประสานการผลิตทางการเกษตรกับธุรกิจการค้าไว้ด้วยกัน ทำให้ได้มีการนำระบบเกษตรพันธสัญญามาใช้และเป็นที่รู้จักกันเพิ่มมากขึ้น (UNIDROIT et al., 2015)

สำหรับสังคมไทยได้มีการนำเอาระบบเกษตรพันธสัญญาเข้ามาใช้กับเกษตรกรมานานกว่า 4 ทศวรรษแล้ว โดยในปี พ.ศ. 2554 มีเกษตรกรที่อยู่ในระบบเกษตรพันธสัญญาจำนวน 1.5 แสนราย จากเกษตรกรทั้งสิ้น 15.1 ล้านคน และมีการคาดการณ์ว่าในอนาคตจะมีจำนวนสูงขึ้น (Isranews, 2014) แต่อย่างไรก็ตาม การเข้าสู่ระบบเกษตรพันธสัญญาของเกษตรกรแต่ละรายก็มีทั้งที่สะท้อนภาพของการประสบความสำเร็จและความล้มเหลว จนทำให้มักมีการสะท้อนและสื่อออกมาว่า การเข้าสู่ระบบเกษตรพันธสัญญานั้นเป็นเรื่องเลวร้าย เพิ่มความเสี่ยงให้กับเกษตรกร และส่วนใหญ่จะล้มเหลว ในขณะที่อีกด้านหนึ่งกลับพบข้อมูลความสำเร็จของเกษตรกรที่เข้าสู่ระบบเกษตรพันธสัญญา โดยเฉพาะในช่วงเศรษฐกิจดี เกษตรกรส่วนใหญ่จะได้รับผลตอบแทนที่เป็นกอบเป็นกำและน่าพอใจ ทำให้เกษตรกรหลายรายสามารถมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นได้หลังจากการเข้ามาอยู่ในระบบนี้ (Thailand Development Research Institute, 2014) ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า ระบบเกษตรพันธสัญญาย่อมมีทั้งข้อดีและข้อเสีย ทั้งนี้ เกษตรกรจึงจำเป็นต้องเรียนรู้และทำความเข้าใจที่ถูกต้องต่อระบบเกษตรพันธสัญญา ซึ่งการเรียนรู้และสร้างความเข้าใจที่ดีที่สุดเพื่อสามารถให้เกษตรกรคงอยู่ในระบบเกษตรพันธสัญญาได้อย่างยั่งยืน ควรต้องมาจากข้อมูลของเกษตรกรผู้ที่ยังคงอยู่ในระบบเกษตรพันธสัญญา และผู้ที่เคยอยู่ในระบบเกษตรพันธสัญญา เพื่อให้ประสบการณ์เหล่านั้นสร้างการเรียนรู้ที่ถูกต้องกับเกษตรกรที่คิดจะเข้าสู่ระบบเกษตรพันธสัญญาและที่ยังคงจะอยู่ในระบบเกษตรพันธสัญญาต่อไป ดังนั้น การที่เกษตรกร

ตัดสินใจเข้าสู่ระบบเกษตรพันธสัญญาและทำให้สามารถยังคงอยู่ในระบบเกษตรพันธสัญญาได้อย่างประสบความสำเร็จนั้นมีกระบวนการและเงื่อนไขสำคัญอย่างไรบ้างจึงเป็นสิ่งจำเป็นและสำคัญที่ควรทำการศึกษาเพื่อใช้เป็นแนวทางให้กับเกษตรกรรายอื่น ๆ ได้นำไปปรับใช้ให้เหมาะสมกับตนเองต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษากระบวนการในการเข้าสู่ระบบเกษตรพันธสัญญาและเงื่อนไขในการตัดสินใจเข้าสู่ระบบเกษตรพันธสัญญาของเกษตรกร จังหวัดนครปฐม

วิธีการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) ที่มีเครื่องมือสำคัญ คือ แนวคำถาม และบันทึกภาคสนาม (field notes) โดยเก็บข้อมูลกับผู้ให้ข้อมูลหลัก (key informants) ซึ่งเป็นเกษตรกรที่มีประสบการณ์กับระบบเกษตรพันธสัญญาในการเพาะปลูกพืช จำนวน 21 ครัวเรือน โดยการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล ผู้วิจัยได้ใช้หลักเทคนิคสามเส้า (triangulation technique) ต่างแหล่งข้อมูล (sources) นั่นคือ เกษตรกรที่มีประสบการณ์ในที่นี้จะมีทั้งผู้ที่ยังคงอยู่ในระบบเกษตรพันธสัญญา และผู้ที่เคยอยู่ในระบบเกษตรพันธสัญญา และต่างวิธี (methods) คือนอกจากการสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview) แล้ว ผู้วิจัยได้เข้าไปสังเกต (observation) พฤติกรรมของเกษตรกรที่ยังอยู่ในระบบเกษตรพันธสัญญาในช่วงระหว่างการทำกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การปลูก การดูแล การเก็บเกี่ยว การคัดเลือกคุณภาพ และการใส่บรรจุภัณฑ์เพื่อเตรียมส่งบริษัทคู่สัญญา เป็นต้น

สำหรับการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยได้ทบทวนบทความ ตลอดจนงานวิจัยต่าง ๆ รวมถึงแนวคิดเกี่ยวกับเกษตรพันธสัญญา มาใช้เป็นกรอบในการวิจัยควบคู่กับการสัมภาษณ์เชิงลึก และการสังเกต ซึ่งช่วยให้ผู้วิจัยเข้าใจถึงกระบวนการและเงื่อนไขของ

การเข้าสู่ระบบเกษตรพันธสัญญาของเกษตรกร โดยผู้วิจัยนำข้อมูลทั้งหมดนี้มาจัดหมวดหมู่ จำแนกตามวัตถุประสงค์ แล้วตรวจสอบข้อมูลภาคสนาม จนได้ข้อมูลที่อึดตัว จากนั้นจึงทำการวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) และสังเคราะห์ข้อมูลต่าง ๆ อันนำไปสู่การตอบวัตถุประสงค์การวิจัย ทั้งนี้ชื่อและข้อมูลสำคัญที่จะสามารถสืบเนื่องไปจนถึงตัวผู้ให้ข้อมูลหลักและองค์กรที่เกี่ยวข้องได้ต้องถูกเก็บเป็นความลับ ทั้งชื่อบุคคล ชื่อสถานที่ ชุมชน หมู่บ้าน และกลุ่มที่เกษตรกรสังกัด ตลอดจนองค์กรหรือบริษัทที่ทำการรับซื้อผลผลิต จำเป็นต้องปกปิดไว้เช่นกัน

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยพบว่า การเข้าสู่ระบบเกษตรพันธสัญญาของเกษตรกรมีกระบวนการที่น่าสนใจ และมีเงื่อนไขสำคัญที่นำไปสู่การตัดสินใจและทำให้กระบวนการเข้าสู่ระบบเกษตรพันธสัญญาของเกษตรกรดังกล่าวสามารถดำเนินต่อไปได้ โดยมีสาระสำคัญดังนี้

1. กระบวนการในการเข้าสู่ระบบเกษตรพันธสัญญา พบว่า จุดเริ่มต้นของการเข้าสู่ระบบเกษตรพันธสัญญา สามารถจำแนกออกได้เป็น 7 ประเด็นดังนี้

1.1 การประสบปัญหาในชีวิตของเกษตรกร ได้แก่ ด้านสุขภาพร่างกายอันเป็นผลจากอายุที่มากขึ้นหรือ ผลจากลักษณะการทำงานบางอย่างที่ผ่านมา เช่น รับเหมาก่อสร้าง ทำในโรงงานอุตสาหกรรม ใช้สารเคมีในการปลูกพืชผลทางการเกษตร เป็นต้น ทำให้กลายเป็นจุดเริ่มต้นหนึ่งที่ทำให้เกษตรกรหันมาสนใจและเข้าร่วมอยู่ในระบบเกษตรพันธสัญญา ซึ่งมีข้อตกลงสำคัญที่ส่งผลดีต่อสุขภาพของผู้ผลิตอย่างเกษตรกร นั่นคือ การห้ามใช้สารเคมี ดังเสี่ยงสะท้อนที่ว่า

“...เข้าร่วมกลุ่มมาแล้ว 1 ปี แต่ก่อนเป็นแรงงานในภาคอุตสาหกรรมทำเสื้อผ้าส่งออก ซึ่งทำมาประมาณ 10 ปี ร่วมกับรับจ้างอย่างอื่นด้วย พอตัวเองอายุเยอะแล้วจะให้ไปทำอย่างอื่นก็ไม่ได้ จึงหันมาเข้าร่วมกลุ่ม

มาเป็นเกษตรกรที่ทำเกษตรอินทรีย์ ปลุกผักบั้งจีน ผักชีฝรั่งและ
มะเขือแกง” (organic farmer-1, personal interview, June 21, 2015)
“...เริ่มทำเคมีไปได้ 1 ปี แต่ร่างกายไม่ไหวเพราะสารที่ได้รับ และใช้เงินเยอะ
จึงตัดสินใจเข้าร่วมกลุ่ม ซึ่งทำให้ชีวิตเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น”
(organic vegetable and rice farmer, personal interview, June 19, 2015)

นอกจากด้านสุขภาพแล้ว ยังพบว่า ปัญหาด้านเศรษฐกิจ เช่น การมีรายได้
ไม่เพียงพอ การขาดทุน ก็ถือเป็นมรสุมชีวิตหนึ่งที่ทำให้เกษตรกรหันมาลองเข้าสู่ระบบ
เกษตรพันธสัญญา เพื่อต้องการยืนได้ด้วยตนเองและกลับมามีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีได้อีก
ครั้ง ดังที่เกษตรกรผู้ปลูกผักบั้ง กระเพรา โหระพา กล่าวไว้ว่า “...กลุ่มได้มาชวนคนใน
หมู่บ้านทำด้วยกัน ซึ่งตอนนั้นราคาขายขายเอง ตลาดทั่วไปไม่ดี จึงคิดว่าหากเข้ากับ
กลุ่มจะทำให้ตัวเองมีรายได้เพิ่มขึ้น” (sweet basil, hot basil and morning glory
farmer, personal interview, June 20, 2015) เช่นเดียวกับเกษตรกรที่ปลูกหน่อไม้ฝรั่ง
ผักบั้ง เล่าว่า “...เริ่มเข้ามาทำหน่อไม้ฝรั่งตั้งแต่ปี 51 ซึ่งเป็นลูกจ้างของเขา ก่อน แต่พอ
เราทำได้แล้ว เราก็ต้องโดนหักหัวคิว เงินเหลือไม่เท่าไหร่ งานหนักเงินน้อยไม่พอกิน
พอใช้ จนเขามาชวนทำ ก็คิดว่าหากลองดูก็ไม่เสียหายอะไร...” (asparagus farmer,
personal interview, June 19, 2015)

1.2 การชักชวนจากบุคคลอื่น ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน แกนนำในชุมชน เพื่อน ฯลฯ
ซึ่งมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจและการกระทำต่าง ๆ ของเกษตรกร โดยส่วนใหญ่
ได้ตัดสินใจเข้าร่วมในระบบเกษตรพันธสัญญาเดียวกับผู้ที่เข้ามาชักชวน ดังเสียงสะท้อน
ของเกษตรกร ต่อไปนี้ “แต่ก่อนไม่ได้เข้าร่วมกันเป็นกลุ่ม โดยต่างคนต่างผลิตส่งให้แก่
บริษัท...ต่อมาได้เข้าร่วมกับกลุ่มเกษตรอินทรีย์จากการชักชวนของผู้นำ...เขาจะเรียก

ประชุมลูกบ้านเพื่อถามความสมัครใจจากลูกบ้านก่อนว่าสนใจจะทำเกษตรอินทรีย์หรือไม่” (organic farmer-1, personal interview, June 19, 2015) หรือที่เกษตรกรเล่าให้ฟังเพิ่มเติมว่า “...มาเรียกชาวไร่ไปคุยกัน เขาเป็นคนเอาออเดอร์มาให้ทำ ทำเท่านี้ ๆ ทำกันได้ไหม...เขาก็ว่าเนี่ยมีคนมาติดต่อจะทำไหม เขาชวน ก็คุยกันในกลุ่มแม่บ้าน” (organic farmer-2, personal interview, June 21, 2015)

1.3 ประสพการณ์จากการเรียนรู้เพิ่มเติมของเกษตรกร เช่น การเข้าร่วมอบรม การไปดูงาน การร่วมประชุม ได้นำไปสู่การเปิดมุมมองใหม่ ๆ ให้กับเกษตรกร และจุดประกายให้เกษตรกรเกิดความต้องการเปลี่ยนแปลงวิธีการทำการเกษตรของตนเองรวมทั้งการสนใจเข้าสู่รูปแบบใหม่ นั่นคือ การลองเข้าสู่ระบบเกษตรพันธสัญญา ดังที่เกษตรกรผู้ทำเกษตรอินทรีย์รายหนึ่ง เล่าให้ฟังว่า “...ส่วนหนึ่งของการได้เข้าไปดูงานร่วมกับกลุ่ม ทำให้เกิดไอเดียที่อยากจะลองทำการเกษตรแบบใหม่ ๆ ดูบ้าง...กระตุ้นให้เราอยากพัฒนาตนเองด้วย” (organic farmer-1, personal interview, June 20, 2015)

1.4 การสนับสนุนของครอบครัว เป็นสิ่งหนึ่งที่เสริมแรงให้เกษตรกรเกิดความมั่นใจในการตัดสินใจของตน รวมทั้งยังถือเป็นกำลังสำคัญในด้านของการผลิตพืชผลให้ได้ตามความต้องการของบริษัทคู่สัญญา ดังนั้น เกษตรกรที่มีครอบครัวให้การสนับสนุนย่อมทำให้การตัดสินใจเข้าสู่ระบบเกษตรพันธสัญญาเป็นไปได้ง่ายและรวดเร็วขึ้น ดังที่เกษตรกรผู้ปลูกหน่อไม้ฝรั่งเล่าให้ฟังว่า “...เข้าสู่ระบบเกษตรพันธสัญญาจากการที่มีเพื่อนแนะนำ และพี่ก็คิดทบทวนว่าจะทำหรือไม่ทำ แต่สิ่งสำคัญอีกอย่างคือ การพูดคุยกับคนในบ้านก็คือภรรยา ซึ่งปรากฏว่าภรรยาบอกว่าทำได้ ทำไหว ก็เลยตัดสินใจทำ” (asparagus farmer, personal interview, June 20, 2015) เช่นเดียวกับเกษตรกรผู้ปลูกผักและพืชล้มลุกรายนี้ที่กล่าวว่า “...ก็ปรึกษากัน 2 คน

(หมายถึงระหว่างตัวป่ากับสามี) เขาก็ว่าดี เขาชอบทำ...” (annual crops and vegetables farmer, personal interview, June 19, 2015)

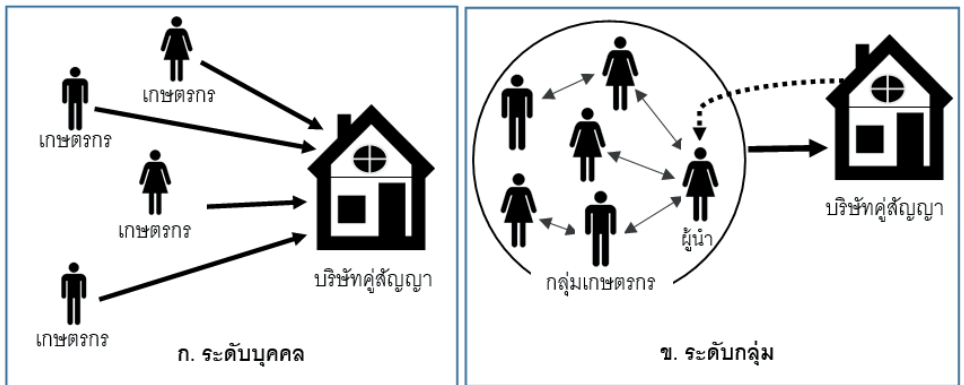
1.5 การได้เห็นแบบอย่างความสำเร็จจากการเข้าระบบเกษตรพันธสัญญา ความสำเร็จในชีวิตคือการที่บุคคลสามารถมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นและยกระดับฐานะทางเศรษฐกิจของตนเองได้ เปรียบเหมือนการที่เกษตรกรได้มองเห็นความสำเร็จในชีวิตของเกษตรกรรายอื่น ๆ ที่เข้าสู่ระบบเกษตรพันธสัญญา จึงกลายเป็นต้นแบบและนำไปสู่แรงจูงใจที่จะนำตัวเองเข้าสู่ระบบเกษตรพันธสัญญา ดังเสียงสะท้อนของเกษตรกรผู้ปลูกหน่อไม้ฝรั่งที่ว่า “...เห็นเค้าทำกันอยู่ ว่ามันได้ดั่งค์ ก็ไปดูเลย เห็นว่าเค้าดีขึ้นจากที่เคยเป็นลูกน้องคนอื่น ก็ออกรถกระบะป้ายแดงได้...เค้าก็มาทำอย่างงี้ ...เราก็มาคูว่าทำยังไง และคนที่แนะนำเราทำ เค้าก็ทำอยู่แล้ว ซึ่งเห็นได้เลยว่าคนที่ตั้งหลักได้มีหลายคน ” (asparagus farmer, personal interview, June 19, 2015)

1.6 อุดมการณ์ความเป็นเกษตรกร พบว่า เกษตรกรส่วนหนึ่งได้นิยามความเป็นเกษตรกรที่หมายถึงการเพาะปลูกโดยปลอดสารพิษ ไม่มีการใช้สารเคมี โดยถือว่าการเข้าสู่ระบบเกษตรพันธสัญญาเป็นการสร้างโอกาสให้เกษตรกรได้สามารถทำตามอุดมการณ์ความเป็นเกษตรกรได้อย่างเต็มที่ ทำให้เกษตรกรตัดสินใจเริ่มเข้าสู่กระบวนการของระบบเกษตรพันธสัญญา ดังที่เกษตรกรผู้หันมาปลูกผักอินทรีย์รายนี้กล่าวถึงอุดมการณ์ความเป็นเกษตรกรในมุมมองของตนว่า “การเข้าสู่ระบบดังกล่าวถือเป็นโอกาสที่จะเติบโตในฐานะผู้ทำการเกษตรที่มีใจรักจริง ๆ การเข้าร่วมกลุ่มก็มีแรงจูงใจมาจากความภูมิใจในความเป็นเกษตรกรในครอบครัวของตน ” (organic farmer-1, personal interview, June 18, 2015)

1.7 ข้อเสนอและการเข้ามาติดต่อของบริษัท การมีบริษัทหรือตัวแทนจากบริษัทเข้ามาติดต่อกับเกษตรกรโดยตรงและมีการสำรวจสอบถามก่อนที่จะติดต่อ

ซื้อขายกัน โดยมีข้อเสนอในเรื่องของราคาผลผลิตที่แน่นอนเป็นสิ่งดึงดูดให้เกษตรกรตัดสินใจที่จะเริ่มเข้าสู่ระบบเกษตรพันธสัญญา ดังที่ เกษตรผู้เคยปลูกผักอินทรีย์ได้กล่าวถึงจุดเริ่มต้นของการเข้าสู่ระบบเกษตรพันธสัญญาว่า “...เงินดีกว่าทำส่งขายพ่อค้าคนกลาง โดยเงินและราคาประกันผลผลิตมีความแน่นอนกว่าการส่งพ่อค้า...โดยเริ่มแรกเกิดจากที่ทางบริษัทเข้ามาติดต่อลู่ถึงที่ไร่ โดยมีตัวแทนจากบริษัทเข้ามาสำรวจสอบถามก่อนว่าลู่ปลูกพืชชนิดใดบ้าง หลังจากนั้นทางตัวแทนจึงได้พูดคุยติดต่อซื้อขายกับลู่” (organic farmer-2, personal interview, June 19, 2015) ซึ่งสอดคล้องกันกับการเริ่มต้นเข้าสู่ระบบเกษตรพันธสัญญาของเกษตรกรผู้ปลูกโหระพาที่สะท้อนให้ฟังว่า “...เข้ากลุ่มเมื่อปี 2548 โดยบริษัทมาชวนผู้นำ แล้วผู้นำก็มาชวนคนในหมู่บ้านทำด้วยกัน ซึ่งตอนนั้นราคาขายเองในตลาดทั่วไปไม่ดี จึงคิดว่าหากเข้ากับกลุ่มจะทำให้ตัวเองมีรายได้เพิ่มขึ้น” (sweet basil farmer, personal interview, June 21, 2015)

จากจุดเริ่มต้นในการเข้าสู่กระบวนการของระบบเกษตรพันธสัญญาทั้ง 7 ประการข้างต้น ทำให้เกษตรกรแต่ละรายที่ตัดสินใจเข้าสู่ระบบเกษตรพันธสัญญามีกระบวนการในการดำเนินงานเพื่อเข้าสู่ระบบเกษตรพันธสัญญาที่ต่างกัน ซึ่งพบว่าการเข้าสู่ระบบเกษตรพันธสัญญาสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ลักษณะ คือ 1) การเข้าสู่ระบบเกษตรพันธสัญญาในระดับบุคคล กับ 2) การเข้าสู่ระบบเกษตรพันธสัญญาในระดับกลุ่ม ซึ่งทั้งสองลักษณะมีการดำเนินกระบวนการที่มีความเหมือนและความแตกต่างกันอย่างชัดเจน โดยความแตกต่างเมื่อพิจารณาจากจุดเริ่มต้นของการเข้าสู่ระบบเกษตรพันธสัญญาพบว่า มี 2 ประเด็นหลัก คือ การชักชวน และการติดต่อกับบริษัท ซึ่งสะท้อนให้เห็นลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรกับบริษัทคู่สัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญาต่างกัน ดังภาพประกอบ 1

ภาพประกอบ 1 ลักษณะความสัมพันธ์ของเกษตรกรกับบริษัทคู่สัญญาในช่วงเริ่มต้น
กระบวนการเข้าสู่ระบบเกษตรพันธสัญญา

กรณีระดับบุคคล ความสัมพันธ์ของเกษตรกรกับบริษัทคู่สัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญามีลักษณะเป็นความสัมพันธ์ทางเดียว คือ เกษตรกรแต่ละรายที่ตัดสินใจเข้าร่วมเป็นสมาชิกอยู่ในระบบเกษตรพันธสัญญาจะเป็นผู้เริ่มเข้าไปติดต่อกับบริษัทเพื่อเสนอขายผลผลิตของตนด้วยตนเอง ก่อนที่จะมีการดำเนินการกระบวนการเพื่อเข้าสู่ระบบเกษตรพันธสัญญาให้ได้ต่อไป โดยไม่ต้องรอให้ใครเข้ามาชักชวน ดังนั้นจุดเริ่มต้นของการเข้าสู่ระบบเกษตรพันธสัญญาในระดับบุคคลส่วนใหญ่เกิดจากการประสบปัญหาในชีวิตของเกษตรกรและการได้เห็นแบบอย่างความสำเร็จ ดังเช่นกรณีของเกษตรกรที่เคยปลูกข้าวไรซ์เบอร์รี่ส่งบริษัทพันธสัญญาที่สะท้อนมุมมองของตนในการตัดสินใจเข้าร่วมระบบเกษตรพันธสัญญาว่า “...เห็นจากในโทรทัศน์ว่ากำลังเป็นที่นิยม และได้ฟังจากคนที่ทำกับกลุ่ม ราคาดี ถึงจะผลผลิตน้อยกว่าข้าวที่ทำปกติ แต่ราคาสูงกว่า จึงทำให้สนใจทำข้าวไรซ์เบอร์รี่...” (riceberry farmer, personal interview, June 19, 2015)

ส่วนในระดับกลุ่ม ความสัมพันธ์ของเกษตรกรกับบริษัทคู่สัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญามีลักษณะเป็นความสัมพันธ์สองทาง คือ บริษัทคู่สัญญาได้เข้ามา

ติดต่อเพื่อชักชวนเกษตรกร ผู้ซึ่งส่วนใหญ่มีสถานภาพเป็นผู้นำอยู่ในชุมชน หลังจากนั้นจึงเริ่มมีการชักชวนกันในกลุ่มเกษตรกร และเมื่อมีจำนวนเกษตรกรในระดับหนึ่ง ที่เห็นพ้องต้องกัน จึงได้ตัดสินใจส่งตัวแทนเข้าไปพูดคุยกับบริษัทที่กลุ่มตนคิดจะทำพันธสัญญาด้วย ดังนั้นจุดเริ่มต้นของการเข้าสู่ระบบเกษตรพันธสัญญาในระดับกลุ่มส่วนใหญ่เป็นผลจากการชักชวนจากบุคคลอื่น แต่นอกจากการชักชวนที่ถือเป็นจุดเริ่มต้นสำคัญแล้ว ยังมีประเด็นต่าง ๆ ดังที่กล่าวไว้ใน 7 ประเด็นข้างต้น ที่เปรียบเหมือนแรงผลักดันให้เกษตรกรตัดสินใจเข้าร่วมกลุ่มกันในระบบเกษตรพันธสัญญาได้มากยิ่งขึ้น ดังเสียงสะท้อนของเกษตรกรผู้ปลูกหน่อไม้ฝรั่งที่ว่า “เราเข้ามาสู่ระบบนี้ได้ 1 ปี ซึ่งเขามาชวน เราเลยคิดว่าหากลองดูก็ไม่เสียหายอะไร เพราะเราไม่พอกินพอใช้ และเห็นว่าเขาทำก็มีรายได้เยอะ...” (asparagus farmer, personal interview, June 21, 2015) เช่นเดียวกับเกษตรกรที่เคยทำเกษตรอินทรีย์รายนี้ ซึ่งเล่าว่า “...เพราะเงินดีกว่าการทำส่งพ่อค้าคนกลาง อีกอย่าง พี่ ๆ น้อง ๆ ก็ทำด้วยกัน มีคนสนใจเยอะ ลุงเลยทำด้วย...” (organic farmer-3, personal interview, June 21, 2015)

อย่างไรก็ตาม ไม่ว่าจะเป็นระดับบุคคลหรือระดับกลุ่ม การวิจัยครั้งนี้พบว่าเกษตรกรมีการดำเนินกระบวนการเข้าสู่ระบบเกษตรพันธสัญญาที่เป็นภาพรวมเหมือนกัน โดยสามารถแบ่งเป็น 6 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การตั้งเป้าหมาย พบว่า ความตั้งใจเข้าสู่ระบบเกษตรพันธสัญญาเป็นเป้าหมายร่วมกันของเกษตรกร ทำให้ในขั้นตอนนี้จึงประกอบด้วยความพยายามในการศึกษาถึงกฎเกณฑ์ ข้อตกลง หรือข้อปฏิบัติที่ทางบริษัทคู่สัญญาด้วยนั้นกำหนดไว้ เพื่อให้เกิดการปฏิบัติที่ถูกต้องและเหมาะสม มิฉะนั้นแล้วจะทำให้การดำเนินกระบวนการเข้าสู่ระบบเกษตรพันธสัญญาเกิดปัญหาต่อตัวเกษตรกรได้ นั่นคือ การถูกบริษัทคู่สัญญาปฏิเสธไม่รับผลผลิตของเกษตรกร

ขั้นตอนที่ 2 การสร้างความเข้าใจร่วมกัน พบว่า เป็นสิ่งสำคัญที่ต้องทำให้เกิดขึ้นระหว่างเกษตรกรกับบริษัทผู้สัญญา โดยจะมีการพูดคุยกันถึงชนิดของผักที่จะส่งให้และราคาที่ต่างฝ่ายต่างรับได้หรือพึงพอใจ ดังที่เกษตรกรผู้ปลูกผักบั้งรายหนึ่งอธิบายให้ฟังว่า “...ราคาผักบั้งเราตั้งกันขึ้นมาเอง ราคาเท่านี้บริษัทรับได้ไหม ถ้าเขารับได้ก็โอเค...แต่ช่วงเมล็ดพันธุ์ขาดตลาด แพง เราก็ขอเขาขึ้นราคาให้อีก แล้วพอเมล็ดพันธุ์ราคาสูง เราก็ลงราคาให้เขา...คือ บริษัทราคาประกัน ท้องตลาดราคาไม่ประกัน...” (morning glory farmer, personal interview, June 19, 2015)

นอกจากนี้ ในกรณีของระดับกลุ่มจะต้องเพิ่มการสร้างความเข้าใจร่วมกันระหว่างสมาชิกเกษตรกรในกลุ่ม เช่น เกษตรกรรายใดปลูกพืชชนิดใด อยู่สายไหน สายหนึ่งมีกี่คน รวมถึงลำดับคิวในการเก็บเกี่ยวก่อนหรือหลังเป็นของใคร อย่างไร ดังที่กลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกผักบั้งเล่าให้ฟังว่า “...บางคนไม่เอาผักบั้ง จะเอากระเพรา โหระพา แมงลัก ก็จะไม่เลือกกันว่าจะเอาอะไร ผักบั้งใน 2 สายนี้มีกี่คน กระเพรากับโหระพาก็คน เขาจะแบ่งแบบนั้นเลย...” (morning glory farmer-1, personal interview, June 21, 2015) และ “...หน่อไม้ฝรั่งปลูกแล้วอยู่ได้หลายปี แต่เวลาพักต้นนะ ควรพักไม่ให้พร้อมกัน สลับกันพัก ให้มีหน่อไม้ส่งบริษัทได้ตลอด อย่างผักบั้งนี่เปลี่ยน ตอนแรกก็เข้าคิวเดียว พอคนเพิ่มขึ้น ก็ทำเป็น 2 สาย...” (morning glory farmer, personal interview, June 18, 2015)

ขั้นตอนที่ 3 การพัฒนาตนเอง พบว่า ในระหว่างการดำเนินกระบวนการเข้าสู่ระบบเกษตรพันธสัญญา เกษตรกรต้องรู้จักการแสวงหาความรู้เพิ่มเติม ทั้งในรูปของการอบรม ประชุม แล้วนำมาปรับใช้หรือผสมผสานกับความรู้เดิม เพื่อให้ได้วิธีการที่ดีที่สุดในการปลูกพืชชนิดต่าง ๆ ของตนให้ได้มีปริมาณและคุณภาพ ดังที่เกษตรกรเล่าให้ฟังว่า

“ตอนที่ทาง บริษัท หน่วยงานราชการ และสถาบันการศึกษาร่วมกัน
อบรมเกษตรกร อบรมให้รู้จักโรคและแมลง และ GAP ทำอย่างไรให้ผัก
ปลอดภัย ผมไม่ส่งตัวแทนไปอบรม ใครทำไปหมดเลย เราไม่ต้องมาเล่า
บอกกัน...หลายครั้งที่มิกิจกรรมอะไร เราก็ติดตาม...”

(asparagus farmer, personal interview, June 21, 2015)

การพัฒนาตนเองจึงถือว่าเป็นสิ่งจำเป็นและสำคัญสำหรับเกษตรกร โดยเฉพาะ
เกษตรกรที่มีสถานภาพเป็นแกนนำหรือผู้นำกลุ่ม ซึ่งมีบทบาทให้คำปรึกษาหรือแก้ไข
ปัญหาในระหว่างการทำเพาะปลูกของเกษตรกรที่เป็นสมาชิกกลุ่มด้วย

ขั้นตอนที่ 4 การติดตามและเอาใจใส่ พบว่า เมื่อเกษตรกรได้ดำเนินการ
เพาะปลูกพืชชนิดใด ๆ แล้ว ต้องคอยติดตาม ดูแลพืชผลที่ตนปลูกด้วยความเอาใจใส่
เพื่อไม่ให้เกิดโรค และป้องกันหรือแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ของพืชผลได้ทันเวลา รวมทั้ง
สามารถแจ้งปัญหาต่าง ๆ ให้กับบริษัท (กรณีเป็นการเข้าสู่ระบบเกษตรพันธสัญญา
ระดับบุคคล และระดับกลุ่มซึ่งผู้นำจะเป็นผู้ติดต่อกับบริษัท) และผู้นำกลุ่ม (กรณีเป็น
การเข้าสู่ระบบเกษตรพันธสัญญาระดับกลุ่ม สมาชิกกลุ่มจะแจ้งปัญหาผ่านผู้นำกลุ่ม
ของตน) ได้ทันเวลาที่ เพื่อให้ได้ผลผลิตตามความต้องการของบริษัทที่ตกลงร่วมกันไว้
อันนำไปสู่การคงพันธสัญญาที่บริษัทจะรับซื้อผลผลิตของตนอย่างต่อเนื่อง ดังเสียง
สะท้อนของเกษตรกรที่ว่า

“ที่นี่ก็มีเพลี้ยแมลงนะ แต่ถ้าฉีdkันไว้แต่เนิ่น ๆ ตอนต้นมันอ่อนอยู่
ก็จะมีปัญหา...ต้องอยู่ที่คนดูแลอีกที เค้าดูแลทั่วถึงรึป่าว ใส่ใจหรือ
เปล่า ที่นี่ ถ้าเดินมาเห็นหญ้านี้เก็บใส่กระเป๋าละนะ ไม่ให้ดอกเลย...”

(asparagus farmer, personal interview, June 19, 2015)

“...เวลาเห็นใบล่างเริ่มเหลือง ๆ เราต้องบอกทางโรงงานว่ามันเริ่มจะเป็นโรค เขาก็จะให้ยาเรา พอเราฉีดยาปุ๊บ ยอดจะสวยใช้ได้ ตรงที่เหลือง ๆ ก็ทิ้งไป เขาก็ซื้อ เขาก็ช่วยเรา...ถ้าเกิดผักเราไม่พอ ของเราเสีย เขาก็จะไปเอาของอีกแถบ/อีกสายหนึ่งมาเพิ่มจำนวนให้ครบตามออเดอร์ของบริษัท”

(morning glory farmer, personal interview, June 18, 2015)

ขั้นตอนที่ 5 การเก็บเกี่ยวและส่งผลผลิต พบว่า เมื่อถึงระยะเวลาเก็บเกี่ยวผลผลิต เกษตรกรจะต้องมีการคัดขนาดและส่งให้ได้ตามจำนวนที่บริษัทกำหนด ซึ่งในขั้นตอนนี้ เกษตรกรที่เข้าสู่ระบบเกษตรพันธสัญญาในระดับกลุ่มจะมีความได้เปรียบมากกว่าเกษตรกรที่เข้าสู่ระบบเกษตรพันธสัญญาในระดับบุคคล ตรงที่ว่า การเก็บเกี่ยวผลผลิตของเกษตรกรจะมีสมาชิกของกลุ่มคอยช่วยเหลือกัน โดยที่ไม่ต้องเสียค่าจ้างบุคคลอื่น ที่เกษตรกรเรียกว่า “การเอาแรง” ดังเสียงสะท้อนของเกษตรกรผู้ปลูกผักบั้งว่า “...ว่างรีปาว ไปตัดผักแทนที่ ไปเอาแรงกัน เขาจะมาบอกให้เราไปแทนกัน แต่จะไม่ขาดนะ อยู่ในสายเดียวกัน ต้องไปทุกคน ถ้าคนหนึ่งคนใดไม่ไปก็แทนกัน ไม่มีคนอู้นะ ก็รีบกัน ช่วยกัน...เสร็จไวก็เลิกไว” (morning glory farmer, personal interview, June 21, 2015)

ขั้นตอนที่ 6 การคงรักษาคุณภาพของผลผลิตให้ได้มาตรฐาน เป็นสิ่งที่ช่วยประกันได้ว่าผลผลิตของเกษตรกรยังคงได้รับซื้อจากบริษัทคู่สัญญา และทำให้เกษตรกรยังคงอยู่ในระบบเกษตรพันธสัญญาได้ต่อไป ดังเสียงสะท้อนจากเกษตรกรที่ยังคงอยู่ในระบบเกษตรพันธสัญญาว่า “...เราต้องดูแล ถ้าที่อื่นมันดี เขาก็ไม่มาเอาเราหรอก เราต้องพัฒนา โดยทำผักให้ดี ทำผักให้สวย เราทำดี เราทำระบบให้ดี ทำความสะอาดให้เรียบร้อย ยังไงเราก็ขายได้” (organic farmer-2, personal interview, June 18, 2015)

ขั้นตอนดังกล่าวข้างต้นทั้งหมดนี้ สะท้อนให้เห็นถึงการดำเนินกระบวนการของการเข้าสู่ระบบเกษตรพันธสัญญาของเกษตรกรตั้งแต่เริ่มไปจนถึงสิ้นสุดกระบวนการ นั่นคือ การที่เกษตรกรสามารถทำตามพันธสัญญาที่มีต่อบริษัทได้จนประสบความสำเร็จ ซึ่งหากเกษตรกรรายใดไม่สามารถดำเนินตามกระบวนการดังกล่าวข้างต้นนี้ได้ก็จะก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ กับเกษตรกร จนในที่สุดต้องล้มเลิกการเข้าสู่ระบบเกษตรพันธสัญญาหรือการออกจากกลุ่มที่ทำพันธสัญญากับบริษัท

2. เงื่อนไขในการตัดสินใจเข้าสู่ระบบเกษตรพันธสัญญา

กระบวนการเข้าสู่ระบบเกษตรพันธสัญญาของเกษตรกรทั้ง 6 ขั้นตอนข้างต้นสามารถดำเนินการให้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดีหรือไม่นั้น จากการวิจัยครั้งนี้พบว่า สิ่งสำคัญที่เป็นเงื่อนไขต่อการทำให้กลุ่มเกษตรกรตัดสินใจเข้าสู่ระบบเกษตรพันธสัญญา และสามารถดำเนินกระบวนการดังกล่าวได้ ประกอบด้วยเงื่อนไขสำคัญดังต่อไปนี้

2.1 การเห็นคุณค่าหรือประโยชน์จากการเข้าร่วมระบบเกษตรพันธสัญญา เป็นสิ่งที่ทำให้เกษตรกรทุกรายตัดสินใจเข้าสู่ระบบเกษตรพันธสัญญา เช่น มีการประกันราคา มีสุขภาพประกอบดี มีแหล่งรับซื้อแน่นอน เป็นต้น ดังเสียงสะท้อนว่า

“...มันก็ยั่งยืน เพราะเราสามารถทำได้เรื่อย ๆ มีการประกันราคา...สุขภาพเราก็ดี ไม่มีสารเคมีมากวนใจ เราทำได้เรื่อย ๆ สามารถทำอาชีพอื่นควบคู่ด้วยได้สบาย”

(organic farmer-1, personal interview, June 18, 2015)

“...การใช้เคมีลดลงทำให้เห็นว่า ค่าใช้จ่ายมันลดลง และสุขภาพดีขึ้นด้วย เลยหันมาจริงจัง...”

(organic farmer-2, personal interview, June 20, 2015)

“มีราคาแน่นอน...เงินออกทุกสัปดาห์...ทำผักไม่มีขาดทุน...ไม่ต้อง
หาตลาดเอง...”

(organic farmer-3, personal interview, June 21, 2015)

2.2 การไว้วางใจกันซึ่งกันและกัน โดยเฉพาะความซื่อสัตย์ต่อกฎ
กติกาหรือสัญญาที่ได้มีการตกลงไว้ร่วมกันทั้งที่มีต่อเกษตรกรด้วยกัน และระหว่าง
เกษตรกรกับบริษัทคู่สัญญา อันนำไปสู่ความไว้วางใจต่อกัน ดังคำพูดของเกษตรกร
ที่สะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรกับบริษัทว่า “...ทำผักปลอดสารต้อง
ซื่อสัตย์ การใช้ยา เขากำหนดมาแค่นี้ก็แค่นั้น...เราต้องทำตามที่เขากำหนด
เป๊ะ ๆ” (organic farmer-3, personal interview, June 19, 2015) สำหรับคำว่า
“สัญญา” ที่ทำกับบริษัทในการวิจัยนี้ พบว่า ส่วนใหญ่เป็นแค่ “สัญญาใจ” ไม่ใช่
สัญญาในลักษณะที่เป็นลายลักษณ์อักษร ดังที่เกษตรกรเล่าให้ฟังว่า “(สัญญา)
ไม่ได้ทำเลย พูดกันเฉย ๆ ที่อื่นเขาทำสัญญากัน ทำสัญญามีทั้งดีและไม่ดี...ไอ้สัญญา
มันก็แค่เขียน ถ้าเราพูดคุยกันรู้เรื่องก็ไม่ต้องสัญญา...” (organic farmer-3,
personal interview, June 20, 2015)

2.3 บรรยากาศของความเป็นกัลยาณมิตร คือ การที่สมาชิกในกลุ่มคอย
ให้ความช่วยเหลือกันเมื่อคนใดคนหนึ่งประสบปัญหา โดยเฉพาะผู้นำกลุ่มจะทำหน้าที่
ประสานกับส่วนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับประเด็นปัญหานั้น ๆ ทำให้กลุ่มสามารถดำรง
รักษาสถานภาพของการเป็นสมาชิกอยู่ในระบบเกษตรพันธสัญญาได้ อีกทั้งทำให้การ
ดำเนินกระบวนการเข้าสู่ระบบเกษตรพันธสัญญาเกิดความสะดวกมากขึ้นและสามารถ
ทำตามขั้นตอนต่าง ๆ ได้สำเร็จโดยง่าย ดังเสียงสะท้อนจากเกษตรกรที่ว่า

“...เราไม่ได้ัดเฉพาะของเรา เอาแรงกัน ในกลุ่ม 6 คน (สายใคร
สายมัน) ไม่รวมสายอื่น ถ้าจ้างก็ไม่เหลืออะไร ไม่มีค่าจ้าง ไปกันทุก

วัน ไม่ได้หยุด ใครมีงานก็ไปตัดผักบุงก่อนถึงจะได้ไปงาน...”

(organic farmer-3, personal interview, June 20, 2015)

“ไม่ถอยหรอก...ถ้าทำประจําฉันไม่ยาก เราไม่ได้ทำคนเดียว
เราทำเป็นทีม ช่วยเหลือกันได้” (organic farmer-1, personal
interview, June 21, 2015)

สำหรับความเป็นกัลยาณมิตรของเกษตรกรที่เข้าสู่ระบบเกษตรพันธสัญญา
ในลักษณะที่เป็นระดับบุคคล จะหมายถึง การที่บริษัทคู่สัญญาคอยให้คำแนะนำ
ช่วยเหลือ แก่เกษตรกร เมื่อยามมีปัญหาในเรื่องของการผลิต ซึ่งส่วนใหญ่พบว่าเป็น
ลักษณะของการคอยให้ความรู้และแนะนำเกี่ยวกับการจัดการปัญหาโรคพืชต่าง ๆ
รวมทั้งการให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์กับเกษตรกรเกี่ยวกับการทำเกษตรปลอดภัย

2.4 ความเชื่อมั่นและศรัทธาในผู้นำกลุ่ม พบว่า ผู้นำมีส่วนเกี่ยวข้องอย่าง
มากกับการที่ทำให้เกษตรกรตัดสินใจเข้าสู่ระบบเกษตรพันธสัญญาในระดับกลุ่ม
และผู้นำยังถือว่าเป็นผู้จุดประกายเริ่มต้นให้เกิดการตั้งกลุ่มเพื่อร่วมกันทำการเกษตรใน
รูปแบบของเกษตรพันธสัญญา โดยมีการชักชวนเกษตรกรแต่ละคนให้เข้ามารวมกลุ่ม
กัน แต่ไม่ได้หมายความว่าบุคคลที่เป็นผู้นำทุกคนจะสามารถมีอิทธิพลต่อเกษตรกร
ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับลักษณะความเป็นผู้นำที่ทำให้เกษตรกรมีความเคารพและมั่นใจได้
อันนำไปสู่การสร้างความน่าเชื่อถือ และเมื่อเกิดปัญหาต่าง ๆ เกษตรกรที่เป็นสมาชิก
ของกลุ่มจะมีการบอกกล่าวให้ผู้นำทราบ ซึ่งทำให้กระบวนการของระบบเกษตร
พันธสัญญาสามารถดำเนินการได้อย่างต่อเนื่องโดยมีผู้นำคอยให้คำปรึกษาและ
ดำเนินการแก้ไขในรูปแบบต่าง ๆ ตามความเหมาะสมของปัญหาแต่ละเรื่องที่เกิดขึ้น
ดังตัวอย่างเสียงสะท้อนของเกษตรกรที่เป็นสมาชิกอยู่ในกลุ่มเกษตรพันธสัญญาว่า

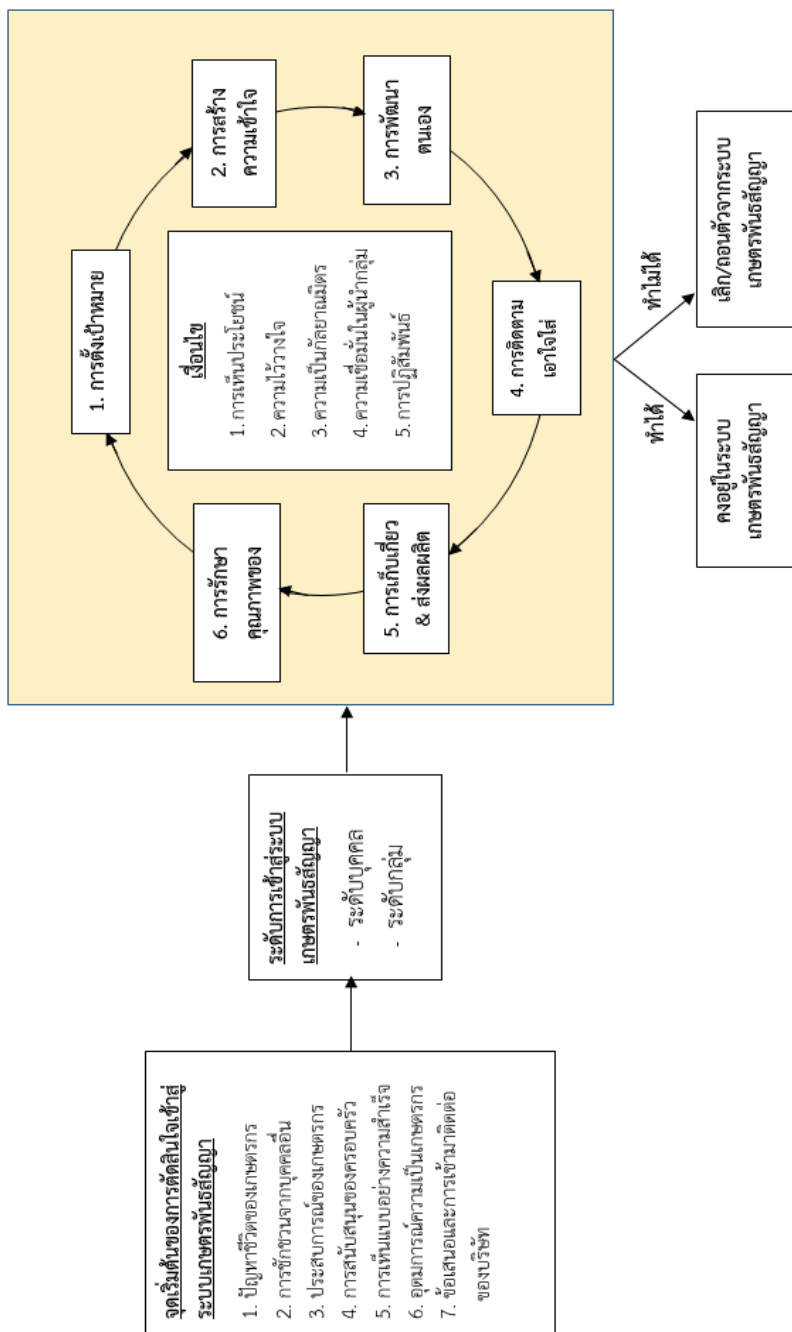
“...คิดว่าเป็นแม่คนที่สองเลย ค่าดีมาก เราก็กินค่านี้แหละ
มีของก็ส่ง ไม่มีของก็ไม่ส่ง”

(organic farmer-2, personal interview, June 18, 2015)

“...ติดต่อกับเขาแล้วรู้สึกสบายใจ”

(organic farmer-2, personal interview, June 19, 2015)

2.5 การปฏิสัมพันธ์และการสื่อสารระหว่างกัน พบว่า การปฏิสัมพันธ์เป็นกลไกของการเชื่อมประสานเกษตรกร ผู้นำ และบริษัทคู่สัญญา ให้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้องตรงกันนับตั้งแต่การเริ่มต้นตัดสินใจเข้าสู่ระบบเกษตรพันธสัญญาของเกษตรกร ไปจนถึงการทำให้กระบวนการเข้าสู่ระบบเกษตรพันธสัญญาของเกษตรกรสามารถดำเนินการได้จนสำเร็จคล่องตามสัญญาที่มีไว้กับบริษัท หากเกษตรกรสามารถดำเนินการกระบวนการเข้าสู่ระบบเกษตรพันธสัญญาตามขั้นตอนทั้ง 6 ขั้นตอน และ 5 เงื่อนไขที่กล่าวมาข้างต้นได้สอดคล้องไปด้วยกันย่อมทำให้เกษตรกรเกิดความมั่นใจในการตัดสินใจเข้าสู่ระบบเกษตรพันธสัญญาของตน รวมถึงความสำเร็จที่จะเกิดขึ้นตามมาในที่สุดได้ จากกระบวนการและเงื่อนไขที่กล่าวมาทั้งหมดข้างต้น สามารถสรุปเป็นแผนภาพกระบวนการเข้าสู่ระบบเกษตรพันธสัญญาของเกษตรกรได้ดังภาพประกอบ 2

ภาพประกอบ 2 กระบวนการเข้าสู่ระบบภาษาต่างประเทศ

สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

การเข้าสู่ระบบเกษตรพันธสัญญาของเกษตรกรมีจุดเริ่มต้นทั้งที่เหมือนและแตกต่างกัน แต่ไม่ว่าเกษตรกรจะมีจุดเริ่มต้นเช่นไรก็ตาม สิ่งสำคัญที่สุดของการทำให้เกษตรกรสามารถคงอยู่ในระบบเกษตรพันธสัญญานี้ได้ ก็คือ พลังกลุ่ม โดยแม้จะพบว่าการเข้าสู่ระบบเกษตรพันธสัญญามีทั้งลักษณะระดับบุคคลกับระดับกลุ่ม แต่ความยั่งยืนมักจะเกิดขึ้นกับเกษตรกรที่เข้าสู่ระบบเกษตรพันธสัญญาระดับกลุ่ม เนื่องจากการรวมกลุ่มกันโดยมีเป้าหมายและคุณค่าร่วมกัน ถือเป็นสิ่งที่เชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างกันของเกษตรกร รวมทั้งยังเป็นพลังที่ทำให้เกิดอำนาจต่อรองกับบริษัทคู่สัญญามากขึ้น ซึ่งพลังกลุ่มที่ก่อให้เกิดอำนาจนี้ ถือเป็นรูปแบบพลังทางสังคม ที่มาจากความสัมพันธ์ระหว่างกันของคน โดยเป็นพลังที่ผู้คนร่วมกันแบ่งปันคุณค่าที่ยึดถืออย่างเท่าเทียมกันเพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ยุติธรรม ดังที่ Sutthinarakorn (2014) เรียกว่า อำนาจร่วม (power with) หรือพลังร่วม ซึ่งการที่เกษตรกรรวมกลุ่มกัน มีความสัมพันธ์กัน และมีวัตถุประสงค์ร่วมกันนั้น เรียกว่าเป็นกลุ่มทางสังคม (social group) (Adsakul, 2014) โดยรูปแบบความสัมพันธ์ที่เท่าเทียมกัน มีการคอยช่วยเหลือและแก้ไขปัญหาาร่วมกัน โดยเฉพาะในเรื่องการผลิตและเก็บเกี่ยวผลผลิต จึงทำให้เกษตรกรที่มีการรวมกลุ่มกันนี้เป็นกลุ่มทางสังคมที่มีอำนาจและสามารถคงอยู่ในระบบเกษตรพันธสัญญาต่อไปได้มากกว่าเกษตรกรที่เข้าสู่ระบบเกษตรพันธสัญญาระดับบุคคล เนื่องจากมีผลผลิตทางการเกษตรทั้งในแง่เชิงปริมาณและคุณภาพตรงตามความต้องการของบริษัทคู่สัญญา ทำให้ในแง่หนึ่งกลุ่มเกษตรกรจึงกลายเป็นผู้มีอำนาจ นั่นคือ สามารถที่จะมีอิทธิพลและควบคุมเหนือคนอื่น (Anderson & Taylor, 2013) ซึ่งก็คือ บริษัทคู่สัญญา และเกษตรกรที่เข้าระบบเกษตรพันธสัญญาในระดับบุคคล

นอกจากความเป็นกลุ่มแล้ว การดำเนินกระบวนการเข้าสู่ระบบเกษตรพันธสัญญาทั้ง 6 ขั้นตอนนั้นยังมีลักษณะของการมีส่วนร่วมของสมาชิกในกลุ่มด้วย โดยมีการร่วมตั้งแต่การมีเป้าหมายร่วมกัน การสร้างความเข้าใจร่วมกัน การร่วมกันพัฒนาตนเอง การติดตามและเอาใจใส่ร่วมกัน การเก็บเกี่ยวและส่งผลผลิตร่วมกัน และการคงรักษาคุณภาพร่วมกัน ซึ่งการมีส่วนร่วมกันของสมาชิกกลุ่มในแต่ละขั้นตอนนี้ ประกอบกับ 5 เงื่อนไขของการตัดสินใจเข้าสู่ระบบเกษตรพันธสัญญา จะเป็นตัวขับเคลื่อนให้เกษตรกรสามารถอยู่ในกระบวนการของระบบเกษตรพันธสัญญาได้ต่อไป และเป็นการคงอยู่ที่สามารถพัฒนาให้เกิดความยั่งยืนได้ สอดคล้องกับที่ Sungkep (2012) มองว่าหลักการมีส่วนร่วมหากมีการนำไปใช้จะทำให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนได้ เพราะการมีส่วนร่วมทำให้เกิดความรอบคอบ เชื่อมโยงไม่แยกส่วน มีความรู้สึกเป็นเจ้าของ มีการเรียนรู้ ซึ่งล้วนเป็นฐานของการพัฒนาที่ถูกทางและยั่งยืน

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัยสามารถเสนอแนะแนวทางได้ดังนี้

1. การที่เกษตรกรให้ความสนใจในการเข้าสู่ระบบเกษตรพันธสัญญา ซึ่งข้อตกลงของบริษัทคู่สัญญาส่วนใหญ่เน้นเรื่องการไม่ใช้สารเคมีทำให้พืชผลทางการเกษตรที่ได้ปลอดสารพิษ อันนำไปสู่ความปลอดภัยทั้งต่อผู้ผลิต (เกษตรกร) และผู้บริโภค นั่นถือเป็นช่องทางเลือกหนึ่งที่ดีสอดคล้องกับการพยายามรณรงค์ให้เกษตรกรหันมาสนใจการปลูกพืชแบบปลอดสารพิษ ดังนั้น ภาครัฐจึงควรเข้ามาให้การสนับสนุนสิ่งที่เป็นต่อเกษตรกร เช่น การให้ข้อมูลที่จำเป็นแก่เกษตรกรเพื่อให้ไม่ถูกเอารัดเอาเปรียบจากบริษัทคู่สัญญา การส่งเสริมความรู้ด้านการผลิตเพื่อให้ได้ผลผลิตที่มีคุณภาพ การยกย่องเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จเพื่อเป็นแบบอย่างให้กับเกษตรกรรายอื่น ๆ โดยเฉพาะผู้ที่เริ่มสนใจเข้าสู่ระบบเกษตรพันธสัญญานี้ เป็นต้น

ซึ่งหากเกษตรกรได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐมากขึ้น จะกลายเป็นสิ่งดึงดูดให้เกษตรกรหันมาปลูกพืชโดยไม่ใช้สารเคมีเพิ่มมากขึ้นได้ เนื่องจากได้มีความเข้าใจและเห็นตัวแบบจากเกษตรกรรายอื่น ๆ ที่ประสบความสำเร็จ ในขณะที่เดียวกันเกษตรกรที่อยู่ในระบบเกษตรพันธสัญญาจะสามารถคงอยู่ได้อย่างเข้มแข็งขึ้น

2. แม้ว่าเกษตรกรจะมีวิธีการดำเนินการเพื่อให้ตนและกลุ่มสามารถคงอยู่ในระบบเกษตรพันธสัญญาได้ แต่สิ่งสำคัญที่เกษตรกรควรคำนึงถึงเพิ่มเติม นั่นคือ เรื่องของการสร้างเครือข่ายกับกลุ่มเกษตรกรกลุ่มอื่น ๆ ซึ่งจะช่วยให้เกษตรกรได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ และข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์ระหว่างกลุ่มกันได้ อีกทั้งยังสามารถช่วยเหลือซึ่งกันและกันในอนาคต หากเกิดกรณีประสบปัญหาใด ๆ ขึ้นมา

3. การวิจัยครั้งต่อไปควรนำเอาขั้นตอนของกระบวนการเข้าสู่ระบบเกษตรพันธสัญญาพร้อมกับเงื่อนไขที่ได้จากการวิจัยครั้งนี้ไปลองปรับใช้หรือนำไปส่งเสริมให้กับเกษตรกรที่มีความสนใจเข้าร่วมระบบเกษตรพันธสัญญา โดยทั้งนี้ให้คำนึงถึงทุนด้านต่าง ๆ ที่เกษตรกรในพื้นที่นั้น ๆ มีอยู่ เพื่อให้การนำไปปรับใช้เกิดความเหมาะสมกับบริบทของเกษตรกรแต่ละรายหรือแต่ละกลุ่ม

References

- Adsakul, S. (2014). *Introduction to sociology*. (3rd ed). Bangkok, Thailand: Chulalongkorn University Press. [In Thai]
- Anderson, M. L., & Taylor, H. F. (2013). *Sociology: The essentials*. (7thed.). Belmont, CA: Wadworth, Cengage Learning.
- Isranews. (2014). *Contract farming, a lesson learned to answer a question* "Why must the slave contract be changed?". Retrieved from

<http://www.isranews.org/isranews-scoop/item/31479-contract.html>.

[In Thai]

Provincial Administration Development and Promotion Bureau, Office of the Permanent Secretary for Interior. (2011). *Contract farming*. Retrieved from <http://jpp.moi.go.th/detail.php?section=11&i=72>. [In Thai]

Sungkep, T. (2012). *Sustainable development*. Bangkok, Thailand: Chulalongkorn University Press. [In Thai]

Sutthinarakorn, W. (2014). *Participatory action research and conscientization*. Bangkok, Thailand: Siam Parithas Publishing. [In Thai]

Thailand Development Research Institute. (2014). *What is contract farming?: Profitable or unprofitable for Thai farmers*. Retrieved from <http://tdri.or.th/tdri-insight/thaipost-2014-10-31/>. [In Thai]

UNIDROIT, FAO, & IFAD. (2015). *UNIDROIT/FAO/IFAD legal guide on contract farming*. Rome: International Institute for the Unification of Private Law: UNIDROIT, Food and Agriculture Organization of the United Nations: FAO, and International Fund for Agricultural Development: IFAD.

Will, M. (2013). *Contract farming handbook*. Berlin: Federal Ministry for Economic Cooperation and Development.